

УДК 1.343.9:343.85(477)

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.03.77>

РОЛЬ І МІСЦЕ КРИМІНОЛОГІЧНОЇ ІНФОРМАЦІЇ У ПРАВОВОМУ МЕХАНІЗМІ ЗАПОБІГАННЯ КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОПОРУШЕННЯМ У СФЕРІ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ УКРАЇНИ

Дмитрієнко Ю.С.,

*аспірант кафедри кримінального права та кримінології
Одеського державного університету внутрішніх справ*

Дмитрієнко Ю.С. Роль і місце кримінологічної інформації у правовому механізмі запобігання кримінальним правопорушенням у сфері виконання покарань України.

У даній науковій статті з'ясовано зміст і сутність кримінологічної інформації, а також визначено її роль і місце у правовому механізмі запобігання кримінальним правопорушенням у сфері виконання покарань України.

Зокрема, встановлено, що зазначений вид інформації береться за основу при постановці засуджених на профілактичні обліки в установах виконання покарань, а також оперативно-розшукової діяльності у цій галузі суспільних відносин.

Крім цього, виявлено, що саме відсутність, неповнота та неточність кримінологічних відомостей про явища і процеси, а також про особу потенційних правопорушників у сфері виконання покарань, виступає однією з детермінант, що сприяє вчиненню кримінальних правопорушень у процесі виконання – відбування покарань як з боку засуджених, так і персоналу Державної кримінально-виконавчої служби України.

Аналіз офіційних статистичних даних з цього приводу показав також, що у структурі пенітенціарної злочинності більше третини щорічно складають засуджені, які перебували на профілактичних обліках установ виконання покарань.

З огляду цього, у зазначеній роботі доведено, що без підвищення рівня ефективності використання кримінологічної інформації у ході організації та реалізації заходів, спрямованих на запобігання вчиненню кримінальних правопорушень у сфері виконання покарань України, об'єктивно неможливо вирішити визначені у кримінально-виконавчому законодавстві й інші завдання (ст. 1 Кримінально-виконавчого кодексу).

У системі таких заходів запропоновано акцентувати увагу на практиці на наступних аспектах процесу виконання – відбування покарань: а) при здійсненні заходів, спрямованих на удосконалення змісту та спрямованості основних засобів виправлення і ресоціалізації засуджених;

б) у ході проведення заходів оперативно-розшукового характеру; в) при вирішенні питань, пов'язаних з переміщенням та розміщенням засуджених у відповідних дільницях виправних колоній; ін.

Виходячи з отриманих результатів дослідження, у даній науковій статті зроблено висновок про те, що вирішення існуючих у сфері виконання покарань України проблем лежить у площині не тільки нормотворчої діяльності, але й залежить від ефективності та інтенсивності наукових пошуків у вказаній галузі суспільних відносин.

Ключові слова: кримінологічна інформація; сфера виконання покарань; запобігання кримінальним правопорушенням; засуджений; персонал; суб'єкт злочину; ефективність; оперативно-розшукова діяльність.

Dmitrienko Yu.S. The role and place of criminological information in the legal mechanism for the prevention of criminal offenses in the sphere of execution of punishments of Ukraine.

This scientific article clarifies the content and essence of criminological information, as well as defines its role and place in the legal mechanism of prevention of criminal offenses in the sphere of execution of punishments of Ukraine.

In particular, it was established that the specified type of information is taken as a basis for placing convicts on preventive records in institutions for the execution of punishments, as well as operational and investigative activities in this field of social relations.

In addition, it was found that the absence, incompleteness, and inaccuracy of criminological information about phenomena and processes, as well as about the identity of potential offenders in the field of execution of punishments, is one of the determinants that contributes to the commission of criminal offenses in the process of execution - the serving of punishments by both convicts, as well as the personnel of the State Criminal Enforcement Service of Ukraine.

The analysis of official statistical data on this matter also showed that in the structure of penitentiary crime, more than a third are annually made up of convicts who were on preventive records.

In view of this, this work proved that without increasing the level of effectiveness of the use of criminological information in the course of organizing and implementing measures aimed at preventing the commission of criminal offenses in the sphere of execution of punishments in Ukraine.

In the system of such measures, it is proposed to focus attention in practice on the following aspects of the process of execution - the serving of punishments: a) when improving the content and focus of the main means of correction and resocialization of convicts; b) in the course of carrying out activities of an operational and investigative nature; c) when solving issues related to the transfer and placement of convicts in the relevant sections of correctional colonies; others

Based on the results of the study, this scientific article concludes that the solution of existing problems in the field of execution of punishments in Ukraine lies in the plane of not only rule-making activity, but also depends on the effectiveness and intensity of scientific research in the specified field of social relations.

Key words: criminological information; the scope of execution of punishments; prevention of criminal offenses; condemned; personnel; the subject of the crime; efficiency; investigative activity.

Постановка проблеми. Як свідчить практика, щорічно у процесі виконання – відбування покарань України вчиняються кримінальні правопорушення, суб'єктами яких є як засуджені, так і персонал Державної кримінально-виконавчої служби (ДКВС) України, тобто неналежним чином у ході даного виду суспільної діяльності реалізуються визначені у законі її мета і завдання (ст. 1 Кримінально-виконавчого кодексу (КВК) [1, с. 156–228]). При цьому однією з детермінант, яка сприяє протиправній поведінці зазначених суб'єктів злочину, виступає неналежне використання кримінологічної інформації у забезпеченні процесу виконання – відбування покарань та, у цілому, у змісті запобіжної діяльності у сфері виконання покарань України [2, с. 169–178].

Зокрема, у структурі особи злочинця, як доведено на науковому та практичному рівнях, більше 30% суб'єктів вчинення кримінальних правопорушень займають ті засуджені, які перебували на профілактичних обліках. При цьому варто зазначити, що вказана негативна тенденція, яка сформувалась у далекі 1990 роки [3, с. 13], має місце і у сьогоденні [4].

Отже, слід констатувати, що в наявності складна прикладна проблема, яка пов'язана з роллю і місцем кримінологічної інформації у правовому механізмі запобігання кримінальним правопорушенням у сфері виконання покарань України, що потребує у зв'язку з цим активізації наукових досліджень у вказаному напрямі.

Мета дослідження. Виходячи з цього, метою даної наукової статті є визначення соціально-правової природи кримінологічної інформації, її потенційних можливостей, ролі і місця у запобіжній діяльності у зазначеній галузі суспільних відносин.

Натомість, **основним завданням** цієї роботи є наукове обґрунтування необхідності більш ефективного використання у ході реалізації мети і завдань щодо запобігання кримінальним правопорушенням у процесі виконання – відбування покарань правових можливостей кримінологічної інформації.

Стан опрацювання проблематики. Результати вивчення наукової літератури показали, що досить активно та предметно розробкою зазначеної вище проблематики займаються у сьогоденні такі учені, як: А.М. Бабенко, О.М. Бандурка, В.С. Батиргареева, В.І. Борисов, В.В. Василевич, А.А. Вознюк, В.В. Голіна, Б.М. Головкін, О.М. Джужа, О.О. Дудоров, М.В. Карчевський, О.О. Кваша, О.Г. Колб, І.М. Копотун, В.Я. Конопельський, М.В. Карчевський, С.А. Мозоль, Є.С. Назимко, О.Н. Ярмиш та ін.

Поряд з цим, у силу неоднозначності, суперечливості та правової недосконалої окремих правових норм, що стосуються кримінологічної інформації, вибрана тема потребує більш активної позиції та обґрунтованості її оцінок з боку науковців, що й стало вирішальним при виборі предмета цієї наукової статті.

Виклад основного матеріалу. У науковій літературі під кримінологічною інформацією розуміють кримінологічно значущу інформацію про об'єкти, які є предметом кримінології, тобто про злочинність і окремі злочини, особу злочинця, детермінацію злочинності та окремих злочинів, механізм їх вчинення, включаючи потерпілого, а також запобігання злочинності [5, с. 17]. При цьому важливим висновком з цього приводу є той, відповідно до якого вказаний вид відомостей є невід'ємною та органічною частиною запобіжної діяльності у будь-якій сфері суспільних відносин, включаючи й процес виконання – відбування покарань [6, с. 155–176].

Саме тому, враховуючи зазначене, досить важливо з'ясувати соціально-правову природу кримінологічної інформації та її відмінність від інших видів інформації, що застосовуються у сфері виконання покарань України та, зокрема, у ході запобігання вчиненню кримінальних правопорушень з боку засуджених та інших осіб,

включаючи суб'єктів (персонал ДКВС України) та учасників кримінально-виконавчих правовідносин (близьких родичів осіб, які тримаються в установах виконання покарань (УВП); адвокатів; представників громадськості; ін.).

Так, методологічні і законодавчі засади, що пов'язані зі змістом поняття «інформація» та її видами, визначені у Законі України «Про інформацію» [7] та інших нормативно-правових актах, а саме: у ч. 1 ст. 1 вказаного Закону зазначено, що інформація – це будь-які відомості та/або дані, які можуть бути збережені або відображені в електронному вигляді.

У свою чергу, в ст. 10 Закону України «Про інформацію» визначені види інформації, серед яких, на жаль, відсутній такий із них, як кримінологічна інформація, що ще раз свідчить про певні правові прогалини з означеної проблематики та необхідність їх вирішення на законодавчому та науковому рівнях.

Як встановлено в ході даного дослідження, не дається будь-якого офіційного тлумачення поняття «кримінологічна інформація» й у нормах кримінально-виконавчого законодавства України, що, у свою чергу, знижує не тільки ефективність кримінально-виконавчої, але й запобіжної діяльності у даній галузі суспільних відносин.

Зокрема, мова про кримінологічну інформацію ведеться у ч. 2 ст. 95 КВК, у якій зазначено, що при складанні індивідуальної програми соціально-виховної програми засудженого враховується у тому числі й кримінологічна характеристика, яка є узагальненою науковою категорією, що включає в себе й даний вид інформації [8, с. 107].

Як видається, якщо виходити з отриманих результатів аналізу зазначених вище законодавчих актів та існуючої у зв'язку з цим правової прогалини, то можна було б ст. 10 Закону України «Про інформацію» доповнити таким видом відомостей, як «кримінологічна інформація», який знайшов своє відображення у кримінально-виконавчому законодавстві. При цьому, якщо застосувати системний принцип, що використовується у нормотворчій діяльності [9, с. 214], то логічним з даного приводу було б доповнення Закону України «Про інформацію» ст. 10-1 «Кримінологічна інформація» наступного змісту:

«Під кримінологічною інформацією у цьому Законі розуміються відомості про злочинність, її види та прояви у формі кількісно-якісних показників їх оцінювання, а також про суб'єктів та потерпілих від вчинення кримінальних правопорушень, причини і умови, які сприяли зазначеній протиправній діяльності, та про заходи, спрямовані на їх усунення, детермінацію, блокування тощо».

Виходячи з цього, у такому ж контексті необхідно ст. 95 КВК доповнити приміткою наступного змісту:

«Оснoву кримінальної характеристики засудженого складає кримінологічна інформація, поняття якої визначено у законодавчих актах України з питань інформаційної діяльності».

Отже, під «кримінологічною інформацією, яка використовується у запобіганні кримінальних правопорушень у процесі виконання – відбування покарань», слід розуміти відомості про рівень та інші кримінологічно значущі ознаки злочинності, що має місце у сфері виконання покарань, і про осіб, які вчиняють зазначені суспільно небезпечні та карані діяння, та про потерпілих від них, а також про причини і умови, які сприяли цьому, і про заходи щодо їх усунення, блокування, нейтралізацію тощо.

Як видається, запропоновані у цій роботі видозміни законодавчих актів з питань інформаційного забезпечення дадуть можливість більш раціонально застосовувати у кримінально-виконавчій і запобіжній діяльності різноманітні форми кримінологічної інформації, забезпечуючи таким чином реалізацію визначених у законі їх мети і завдань (ч. 1 ст. 1 КВК).

Поряд з цим, для успішного здійснення заходів, спрямованих на удосконалення правового механізму з означених питань, необхідно також системо вирішити наступні проблеми, а саме:

1. На теоретичному, практичному та на нормативно-правовому рівнях чітко визначити відмінні риси і ознаки між різними видами відомостей, мова про які ведеться в ст. 10 Закону України «Про інформацію».

Так, як показали результати даного дослідження, на практиці у предмет кримінологічної інформації включають різні види інших відомостей, що мають пряме відношення до змісту процесу виконання – відбування покарань (у виді: кримінально-виконавчої, кримінально-правової, оперативно-розшукової характеристики тощо), що, звичайно, не тільки не відповідає соціально-правовій природі зазначеного виду інформації, але й знижує, по суті, ефективність застосування кримінологічної інформації у сфері виконання покарань України.

2. Вивівши в кримінології науково-обґрунтовану структуру особи злочинця (яка, у свою чергу, є системоутворюючим елементом узагальненого поняття «кримінологічна інформація» [5, с. 17]), що складається з 9-ти блоків (груп) ознак (три із них – це відомості, які відображають соціальну характеристику суб'єкта кримінального правопорушення; п'ять – біосоціальні риси злочинця; та один – ознаки, що пов'язані зі вчиненням злочину) [10, с. 1257–262], учені таким чином тільки ускладнили розуміння змісту предмета та межі застосування на практиці кримінологічної інформації. Зокрема, якщо, знову ж таки, виходити із виведеного на доктринальному рівні поняття даного виду інформації, то все, що

стосується особи кримінального правопорушника, варто за аналогією називати «кримінологічною інформацією».

Звичайно, що з таким методологічним підходом погодитись у повній мірі не можна, позаяк за логікою законодавця (ст.ст. 10, 11 Закону України «Про інформацію») у виведеній науковій структурі особи злочинця відомості, що стосуються, наприклад, її біологічної характеристики (демографічні ознаки та психофізіологічні особливості кримінального правопорушника тощо [10, с. 258]), віднесені до інформації про фізичну особу.

За аналогічною «формулою» оцінювання можна вести мову й про наукову соціальну характеристику особи злочинця (включає ознаки її формування та соціалізації; соціального статусу і соціальних ролей, т. ін. [10, с. 258]), яка у Законі України «Про інформацію» (ст. ст. 10, 19) віднесена до соціологічної інформації.

У такому ж контексті (у сенсі змістовного співвідношення з кримінологічною інформацією) можна говорити й про інші визначені у даному Законі (ст. 10) види інформації.

Без сумніву, без вирішення вказаної проблематики на всіх рівнях (законодавчому, правоохоронному (зокрема, у процесі виконання – відбування покарань), доктринальному, т. ін.) підвищити роль, місце та ефективність використання у кримінально-виконавчій і запобіжній діяльності кримінологічної інформації об'єктивно складно та, подекуди, неможливо.

3. Використання одночасно у кримінально-виконавчому законодавстві України різних за об'ємом і спрямованістю термінів (наприклад, у ч. 1 ст. 1 КВК – «запобігання»; у ч. 2 ст. 1 цього ж Кодексу – «профілактика», ч. 1 ст. 104 даного Кодексу – «попередження», т. ін.) свідчить про низький рівень правової культури суб'єктів законодавчої ініціативи (ст. 93 Конституції України) [9, с. 154–157], які таким чином детермінують (у виді корелянтів [10, с. 189–190]) малоефективне використання на практиці кримінологічної інформації, що у кожному із зазначених видів запобіжної діяльності у сфері виконання покарань реалізується з урахуванням їх змісту та спрямованості.

Ще більш ускладнило розуміння буквального змісту поняття «кримінологічної інформації» введення останнім часом на законодавчому рівні терміну «протидія» [11], який не тільки не дозволяє зняти на практиці існуючі у зв'язку з цим проблеми щодо даного виду відомостей, але й ускладнює взагалі його співвідношення з поняттям «запобігання злочинам» [10, с. 321–322].

Висновки. Таким чином, виходячи з отриманих у ході даного наукового пошуку результатів, можна констатувати, що для того, щоб визначити реальні роль і місце, а також підвищити у цілому значення кримінологічної інформації у пра-

вовому механізмі запобігання кримінологічним правопорушенням у сфері виконання покарань України, необхідно не тільки на всіх рівнях чітко, повно і точно з'ясувати її зміст та сутність, але й здійснити інші системні кроки, спрямовані на забезпечення раціонального і ефективного її використання як у запобіжній, так і кримінально-виконавчій діяльності у процесі виконання – відбування покарань.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Колб О.Г. Установа виконання покарань як суб'єкт запобігання злочинам : Дис... . докт. юрид. наук : 12.00.08. Київ: Київ. нац. ун-т внутр. справ України, 2007. 513 с.
2. Колб О.Г., Новосад Ю.О. Щодо змісту деяких детермінант, що обумовлюють та сприяють вчиненню злочинів. *Kel/m: Knowledge, Egucation, Law, Management*. 2017. № 43(20). С. 169–178.
3. Оперативно-службова та виробничо-господарська діяльність органів і установ виконання покарань України у 1999 році: *Інформаційний бюлетень*. Київ: Державний департамент України з питань виконання покарань, 2000. № 4. 84 с.
4. Концепція реформування (розвитку) пенітенціарної системи України: схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 13.09.2017 № 654-р. *Офіційний вісник України*. 2017. № 78. Ст. 2401.
5. Закалюк А.П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика: у 3-х кн.: Київ: Видавничий Дім «Ін Юре», 2008. *Кн. 3: Практична кримінологія*. 320 с.
6. Василевич В.В. Кримінологічна політика України: монографія. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2020. 435 с.
7. Про інформацію: Закон України від 02.10.1992 № 2657-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>.
8. Запобігання злісній непокорі вимогам адміністрації установи виконання покарань: навч. посіб. / за заг. ред. д.ю.н., проф. О.Г. Колба. Луцьк: СПД Гадак Ж.В.; друкарня «Волиньполіграф», 2020. 320 с.
9. Теорія держави : підручник / за ред. О.В. Петришина. Харків : Право, 2014. 368 с.
10. Закалюк А.П. Курс сучасно української кримінології: теорія і практика: у 3-х кн. Київ: Видавничий Дім «Ін Юре», 2007. *Кн. 1: Теоретичні засади та історія української кримінологічної науки*. 424 с.
11. Про Національну поліцію: Закон України від 02.07.2015 № 580-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>.